

Volume 9, Issue 2, March 2022, p. 232-248

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3125>

ArticleHistory:

Received

07/02/2021

Accept

15/03/2022

**Available
online**

15/03/2022

CONVERSATIONS OF KEN'AN RIFAI IN TERMS OF RELIGIOUS EDUCATION

DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KEN'AN RİFÂÎ'NİN SOHBETLERİ

Ahmet DOĞAN¹

Muhammet GÜLEÇ²

Abstract

Education and training are essential elements for a nation to survive, preserve its material and spiritual values and progress and generate benefits. The spiritual dimension of education is as important as its material dimension. There is a need for religious education that will satisfy the spiritual side and raise spiritually as well as the education that will ensure the material development of the human consisting of matter and spirit. Religious education and mysticism aim to develop people personally and spiritually. From this point of view, the common point of both fields is human and human education. Sufi education is a systematic religious education activity carried out to achieve both the goals of religious education and the goals of its own education. The common purpose of religious education and Sufism is to raise perfect people. In this respect, it is the aim of the research to discuss the conversations of Ken'an Rifai, one of the last Ottoman Sufis, in terms of religious education. Due to the fact that there are not many exemplary figures who can be role models today, it is important that the words of an exemplary person within the framework of the two common science disciplines will contribute to religious education, and to filter their words through religious education. The research called "Religious Educational Perspective on the Words of Ken'an Rifai, one of the last Ottoman Sufis", was examined with historical method, understanding method and literature scanning technique, and an answer to the problem was sought. In this context, what is the relationship of Ken'an Rifai's words to religious education? The answer to the question was sought. In terms of Sufism, it has been seen that the common point of both Rifai's words and religious education is to raise perfect people. Hatice Cenân Hanım was seen to be the first mentor of her son in Ken'an Rifai's being an example to people as a sufist.

Key Words: Religious education, mysticism, Kenan Rifai, perfect people.

¹ Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ahmet.dogan@osmaniye.edu.tr, ORCID : 0000-0001-8108-7838.

² Muhammet GÜLEÇ, Denizli Serinhisar Anadolu Lisesi Okul Müdürü, kursat_82@hotmail.com, ORCID : 0000-0003-0555-5382.

Özet

Eğitim ve öğretim, bir milletin ayakta kalabilmesi, maddi ve manevi değerlerini koruyup ilerleyebilmesi ve fayda üretebilmesi için önem arz eden temel unsurlardır. Eğitimin maddi boyutu kadar manevi boyutu da önemlidir. Madde ve ruhtan oluşan insanın, maddi gelişimini sağlayacak eğitim kadar, manevi yönünü tatmin edip ruhen yükselmesini temin edecek dini eğitime de ihtiyacı bulunmaktadır. Din eğitimi ve tasavvuf, insanı kişisel ve manevi olarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında iki alanın da ortak noktası insan ve insanın eğitimidir. Tasavvufi eğitim, hem dini eğitimin hedeflerini hem de kendi eğitiminin hedeflerini gerçekleştirmek üzere yapılan sistemli bir din eğitimi faaliyetidir. Din eğitimi ile tasavvufun ortak amacı kâmil insan yetiştirmektir. Bu bağlamda son Osmanlı mutasavvıflarından Ken'an Rifâi'nin sohbetlerini din eğitimi açısından ele almak araştırmanın amacını teşkil etmiştir. Günümüzde rol model olabilecek örnek şahsiyetlerin fazla olmamasından kaynaklı olarak ortak iki ilim disiplini çerçevesinden bir örnek şahsiyetin sözlerinin din eğitimine hangi türde bir katkı sağlayacağı, sözlerinin din eğitimi süzgecinden geçirilmesi önem arz etmektedir. "Son Osmanlı Mutasavvıflarından Ken'an Rifâi'nin Sözlerine Din Eğitimsel Bakış" adlı araştırma tarihi yöntem, anlama metodu ve literatür tarama tekniği ile incelenerek probleme cevap aranmıştır. Bu bağlamda Ken'an Rifâi'nin sözlerinin din eğitimi ile ilişkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Tasavvuf açısından hem Rifâi'nin sözlerinin hem de din eğitiminin ortak noktasının kâmil insan yetiştirmek olduğu görülmüştür. Ken'an Rifâi'nin bir mutasavvıf olarak insanlara örnek olmasında Hatice Cenân Hanım, oğlunun ilk mürşidi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: din eğitimi, tasavvuf, Ken'an Rifâi, kâmil insan.

GİRİŞ

Hızlı değişen ve gelişen global dünyada, teknolojinin de gelişmesiyle birlikte gittikçe artış gösteren etkileşimin de etkisiyle yozlaşan ruhsal, ahlâki, dinî ve insanî değerler, deizm ve narsisizm (Bkz. Twenge, 2013; Twenge ve Campbell, 2015) gibi akımların topluma olumsuz etkileriyle din ve ahlak eğitimi hem akademik hem de pratik olarak yeniden gündem oluşturmaktadır. Bu süreçte insanlığın huzur ve mutluluğu ile olması gereken hayat şartlarının temini için günümüz din ve ahlak eğitiminde çok önemli bir dönemin başlangıcı olacağı görülmektedir.

Eğitim ve öğretim faaliyetleri, bir milletin ayakta kalabilmesi, maddi ve manevi değerlerini koruması ve fayda sağlaması için önem arz eden temel unsurlardandır. Eğitimin maddi boyutu kadar manevi boyutu da önemlidir. Diğer bir ifadeyle, ruh ve bedenden oluşan insanın, maddi gelişimini sağlayacak eğitimin yanında, ruhsal olarak yükselmesini temin edecek dinî eğitime de ihtiyacı bulunmaktadır (Kara, 2006, s. 85).

"Günümüzde din eğitiminin de üzerinde durması gereken temel hedefleri zihin eğitimi, kalp eğitimi, nefis eğitimi şeklinde sıralamak mümkündür. Modern eğitim sistemleri bu aşamaların eğitimi için tasavvufun yöntemlerinden faydalanması gerekmektedir. Bilince dönüşmemiş bilgi etkisiz bilgidir. Hatta yanılgılara götüren bilinci bulandıran bilgidir. Bu nedenle din öğretimi bir bilgi verme vasıtası olmakla beraber bu bilginin bilince dönüşmesinin yollarını da göstermektedir" (Selçuk, 1997, s. 29).

Çocuğun dini uyanışına tesir eden, çocukta ilk dini tecrübe sağlayan ve inanç kavramının oluştuğu ilk yer ailedir (Yavuz, 2012, s. 37). 0-6 yaş dönemi, her insanın fitrat mayasını anne baba tutumlarıyla yoğurduğu ve karakterinin %85'ine şekil veren "ekim" dönemidir. Bu dönemde anne baba ve yakın çevre tarafından ekilen tohumlar kişinin yetişkinlik yıllarına da etki edecektir. Zira çocukluk yıllarında alınan ruhsal yaralar eğer onarılmazsa çocukla birlikte büyüyen ve yetişkinlik yıllarındaki tüm rollere etki eden bir şekil almaktadır. Anne babadan istenen ise Sünnetullah'a bağlı kalınarak kendine emanet verilen tohumları usulünce hasat etmeleridir (Tongar, 2016, s. 47). Çocuk dinî kültürü özümleme (assimilation) imkânını bulabilirse içinde dinî inancı

duyacak ve bununla da kişisel dinî tecrübeler edinebilecektir. Gördüğümüz gibi dinî atmosferin teneffüs edilmesi, çocuğun yeni perspektiflere ulaşmasına imkân hazırlayacaktır (Yavuz, 1983, s. 63-64). Çocuklara sevgi ve eğitici davranışlarıyla candan yaklaşan Hz. Peygamberimiz “Çocuklarınıza hoş muamelede bulunun ve onları güzel eğitin” (İbn Mâce, Mukaddime, 7) diyerek çocuklara karşı güzel davranmanın ve onları iyi eğitmenin önemini açıkça belirtmiştir. Ayrıca Peygamberimiz; “hiçbir ana-baba çocuğuna güzel terbiye (eğitim) den daha iyi bir miras bırakamaz” (Tirmizi, Birr, 33) diyerek çocukları iyi eğitime konusuna dikkati çekerek eğitimin ilk önce aileden başladığını, temelinin orada atıldığını vurgulamıştır. “Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olur” ifadesi de din eğitiminde ailenin rolünü ayrıca desteklemektedir (Hacib, 1998, s. 115).

Araştırmayla ilişkili olarak diğer bir unsur olan tasavvuf, özünde bir eğitim, gönül eğitimi müessesesidir. Birey, tasavvufî terbiyenin nihayetinde, potansiyelinde var olan eşref-i mahlûkat/insan-ı kâmil niteliğini açığa çıkarır. İnsan kemale yaklaştıkça benliğinden sıyrılıp hak, iyilik, merhamet ve diğerkâmlık gibi meziyetlere yönelmeye başlar (Meydan, 2015, s. 207). Dindarlık, ne dini sadece biçimsel olarak, özü olmaksızın yaşamaktır ne de bireysel ihtiyaçları karşılamak için bir araçtır. Dindarlık bilinçli bir şekilde dini anlamak ve samimiyetle tecrübe etmektir. İşte tasavvuf burada devreye girmekte ve insana yardımcı olmaktadır (Kayıklık, 2011, s. 11).

Din eğitimi ile tasavvufun ortak amacı kâmil insan yetiştirmektir. Bu bağlamda son Osmanlı mutasavvıflarından Ken'an Rifâî'nin sohbetlerini din eğitimi açısından ele almak araştırmanın amacını teşkil etmiştir. Günümüzde rol model olabilecek örnek şahsiyetlerin fazla olmamasından kaynaklı olarak ortak iki ilim disiplini çerçevesinden bir örnek şahsiyetin sözlerinin din eğitimine hangi türde bir katkı sağlayacağı, sözlerinin din eğitimi süzgecinden geçirilmesi önem arz etmektedir.

“Son Osmanlı Mutasavvıflarından Ken'an Rifâî'nin Sözlerine Din Eğitimsel Bakış” adlı araştırma tarihi yöntem, anlama metodu ve literatür tarama tekniği ile incelenerek probleme cevap aranmıştır. Bu bağlamda Ken'an Rifâî'nin sözlerinin din eğitimi ile ilişkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tasavvuf Kavramı

Tasavvufun çeşitli yönleri ve işlevleri yönünden (manevî bir hayat tarzı olarak özelliklerini, Kitap ve Sünnetle irtibatını, kulun Allah'la ve mâsivâ ile ilişkilerini, kalp temizliği, nefis terbiyesi, güzel ahlâk, sūfinin niteliklerin, görevleri vb.) yapılan tariflerinin bin civarında olduğu söylenmektedir. Tarif sayısının çeşitli olmasının sebebi, tanımlı yapan sūfinin o anki manevi hali ve mertebesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir (Öngören, 2011, s. 119). Tasavvufla ilgili yapılan tanımlamalardan bazıları şöyledir:

Cüneyd Bağdâdî: “İhtiyârı terk etmektir. Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle ihyâsıdır.”

Rüveym: “Allah'ın murat ettiğine teveccüh etmek ve onun iradesine teslim olmaktır. Tasavvuf, fakra yapışmak, bezl, isâr ve cömertlik ile birlikte itiraz ve ihtiyârı terk etmektir.”

Ebu Muhammed Cerîrî: “Güzel ve ulvî olan her çeşit huyları kazanma girişiminde bulunmak ve çirkin her nevî huylardan da uzaklaşmaya çalışmaktır.”

Ma'rûf: “Hakikatleri almak ve halkın elinde bulunana ümit bağlamamaktır.”

Semmûn: “Ne bir şeye mâlik olman ne de bir şeyin sana mâlik olmasıdır.”

Amr bin Osman El Mekki: “Kulun her zaman o an içinde işlenmesi ve en uygun olan amel ile meşgul olmasıdır.”

Ebu Hüseyin en Nûri: “Nefsin bütün hazlarını terk etmektir.”

Ali b. Sehl el İsfânî: “Hakk'ın gayrinden uzak ve mâsivâdan hali olmaktır.”

Seyyid Şerif Cürcânî: “Şeriatın zahir ve batınını, ahkâm ve âdâbını bilip yaşamaktır.”

Muhyiddin İbnü'l Arabî: *“Ubûdiyet ahlâkıyla süslenmektir.”* (Eraydın, 2004, s. 36-39)

Ken'an Rifâî'ye göre ise tasavvuf, *birlik* demektir (Rifâî, 2011, s. 314). Tasavvuf, birliğin idrâki içinde kimseden incinmemek ve kimseyi incitmemektir (Rifâî, 2011, s. 319). Ona göre tasavvuf ölümsüz hayat ve her zaman edepli olmaktır (Rifâî, 2011, s. 379, 468).

“Tasavvuf güzel ahlâktır, güzel ahlâk ise zâhir ve bâtın edebine dikkat ederek yaşamaktır. Zâhir edep şeriatın emirlerine itâat ve nehiyelerinden kaçınmak; bâtın edep ise, kötü huylarını iyileriyle değiştirmek, kimseyi incitmemek ve gönlü vesveselerden temizleyip Hakk'ın cemâli içinde gark olmaktır” (Rifâî, 2011, s. 579, 614). O, bu düsturu manasını; *“Dinin istediği sadece namaz kılmak, oruç tutmak, sabahlara kadar oturup ibadet etmek, hayrat ve hasenatta bulunmak değildir. Şunu bilmek lazımdır ki Allah fülü ile kavli ile sıfatı ve zâtı ile zâhir ve bâtın bütün tasarrufâtı ile insandan zuhûr etmiştir. Binâenaleyh Allah'ın lütfu, keremi, kahrı, gazâbı insanlara, yine insanlardan zuhûr eder. O halde her muamelenin Hak'la olduğunu bilersen kimden incinecek ve kimi inciteceksin? Bizim vücudumuz Allah'ın kavline, fülüne, tasarruf-i zâhiriyye ve bâtniyesine bir âlettir, çoğu zaman insan, Hak'ın bu tasarrufunu kendinden zanneder. Halbuki bu tasarruf âriyet ve emanettir. İşte Resulullah'ın "Nefsini bilen Rabbini bilir" şeklinde ifade etmektedir”* (Ayverdi, 2009, s. 223).

Tasavvufun gâyesi nefsi terbiye ve tezkiye, kalbi tasfiye ederek güzel ahlâkı elde etmek, onu kemal mertebesine vardırarak, kâmil insan yetiştirmektir yani ahlâk-ı Muhammediye'ye nail olmaktır (Yılmaz, 2010, s. 54; Karabulut, 1994, s. 6). Bunun yanında tasavvufî din anlayışının belirgin vasıfları; yaratan ile yaratılan arasında varlık itibarı ile ayrılık bulunmadığını, çünkü Allah'tan başka varlık bulunmadığını kabul etmektir (Güngör, 1991, s. 22).

Tasavvuf, insanı çift kutuplu bir varlık olarak vasıflandırır. Ruh insanın müspet kısmını, nefis de menfî kısmını ifade eder. Nefis ve ruhun işlevleri kalp aracılığıyla olmaktadır (Kayıklık, 2011, s. 85). Bu açıdan tasavvufun gayesi, insanın kalbi olarak ahlaki yönden eğiterek ve olgunlaştırarak kemal derecesine ulaştırmaktır. Tasavvufun gayesi aşağıdaki başlıklarla da sınıflandırılabilir:

“Kur'an-ı Kerim'de (Bakara, 2/200; Âl-i İmrân, 3/145; Nisâ, 4/77; Hüd, 11/15-16; Ankebût, 29/64; Şûrâ 42/20) ve hadislerde (Buhârî, Rikak, 3; Tirmizî, Zühhd, 25; İbn Mâce, Zühhd, 1, 6) “müminlerin dünya hayatına ve maddî zevklere dalmamaları”, “âhirete ve mânevî değerlere öncelik vermeleri” hususundaki vurgular sûfilerin âhiret hayatına dünya hayatından daha fazla önem vermelerine yol açmış, “Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden takvâ sahibi bir mümin olabilmek” (Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1) tasavvufun gayesi haline gelmiştir” (Öngören, 2011, s. 119).

“Bununla birlikte kalplerin ancak Allah'ı zikretmekle tatmin bulacağı (Ra'd, 13/28), müminlerin Allah'ı çokça zikretmesi gerektiği (Ahzâb, 33/41), Allah'ın huzuruna kalb-i selimle çıkmanın uhrevî kurtuluş için gerekli olduğu (Şuarâ, 26/89), iyi ve temiz kalplilerin diğer organlarının da iyi ve temiz hale geleceği (Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkat, 107) gibi hususlara dikkat çekilmesi, tasavvufî hayatın temeline Allah'ı çokça zikretme ve kalp temizliği konularını yerleştirmiştir. Bu sebeple tasavvufa “ilmül-kulûb, ma'rifetül-kulûb” gibi isimler verilmiştir” (Öngören, 2011, s. 119-120). “Varlık konusu, ruhun tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi ile ahlâkı yüceltmenin gerekli şartları, mânevî makamlar ve haller; vecd, istiğrak, aşk, sevgi, nefret vb. duygular ve bunlara dair bilgiler de tasavvufun konuları içinde yer almıştır” (Öngören, 2011, s. 120).

Din Eğitimi

Din, akl-ı selim sahiplerini, kendi ihtiyaçlarıyla, bu dünyada doğruluğa, salaha; öteki dünyada kurtuluşa götüren ve Yüce Allah tarafından konulan bir kanundur (Akyüz ve Çapcıoğlu, 2010, s. 40). Bu tanımdan hareketle din, her iki dünyada da insanın kurtuluşunu ve mutluluğunu ön planda tutar ve bunu da akli kullanarak yapmamızı istemektedir.

Eğitim ise “bireyin davranışlarında (kendi yaşantısı yoluyla) istenilen değişiklikleri meydana getirme veya yeni davranışlar kazandırma sürecidir” (Ertürk 1972, s. 12).

İslâm'da eğitim kavramının oluşuma kaynaklık eden kelimelerin başında “Rabb” gelir. Terim olarak “bir şeyi derece derece, halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek olgunluk amacına erişinceye kadar yetiştiren yaratıcı mutlak kudret sahibi” anlamına gelen Rabb sözcüğü, Kuran'da Allah kelimesinden sonra en sık tekrarlanan bir terim olan ve aynı kökten türeyen “terbiye” genellikle bugünkü “eğitim” sözcüğü yerine kullanılmaktadır (Kara, 2006, s. 110).

Terbiye kavramı insanın bedeni, zihni, ahlaki, gelişmesi ve olgunlaşması anlamında kullanılmaktadır. Kazıcı ve Ayhan'a göre terbiye kavramı İslâm kültüründe eğitim kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır (Kazıcı ve Ayhan, 2010, s. 515). Yavuz da terbiye kavramını açıklarken onun insan bitki ya da hayvanı yavaş yavaş yetişmesi gereken en üst basamağa çıkarmak anlamına geldiğini ifade etmektedir (Yavuz, 1998, s. 5).

İnsan, yaşamının her alanında eğitim ile doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim içine girmektedir. Eğitimin bu şekline genel eğitim denir. Zira genel eğitim, aileyle başlayıp okul, eş, dost ve arkadaş çevresinden gelen, bilinçli/bilinçsiz, kişide bir gelişmeye veya değişikliğe sebep olabilecek bütün etkileri kapsamaktadır (Bilgin, 1981, s. 471). Genel eğitim, çeşitli alt kollara ayrılmaktadır. Bunlardan birisi de din eğitimidir (Armaner, 1980, s. 163).

Din eğitimi, “bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme denemeleri sürecidir” (Tosun, 2005, s. 23).

Din eğitimi, “insanın doğuştan beraberinde getirdiği dini istidat ve kabiliyetlerini işleyip geliştirmek üzere, başta Allah'ı ve ilâhî kelâmı öğrenip kabul ederek, ilâhî kelimeler içinde mevcut bilgiler ve talepler doğrultusunda yaşayışını düzenleyebilmesidir” (Yavuz, 1998, s. 52).

Din eğitimi, “bireyin fitratında bulunan inanma, duygu ve ihtiyacı çerçevesinde din olgusunu kavramasına rehberlik etme ve kabul ettiği dinin önerdiği yaşam biçimini öğrenmesine yardımcı olma sürecidir” (Okumuşlar, 2017, s. 61).

Bir dinin iki ayrı şekilde değerlendirilmesi söz konusu olabilir. Bu ise objektif ve subjektif din şeklindeki ikili ayrıma dayanmaktadır. *Objektif* din denince kişisel kabullerden farklı olarak dinin asli kısmı akla gelmektedir. *Subjektif* din ise bireyin hayatına akseden yönü yani özümşenen şekli anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında din eğitimi, “ferdin çeşitli terbiye edici vasıtalarla, ruhen ve manen geliştirmek suretiyle, Allah'ın buyruklarına boyun eğecek hale getirilmesi ve bununla ilgili gerekli bilgileri öğrenmesi ve özümşemesidir.”

Din eğitimi, din ve ahlak açısından, insanın hayata hazırlanmasında veya insanın insan olmasında bir bilgilendirme gücüne sahiptir. Din ile ahlak, insana ve zengin bilgiler ve özellikler kazandırdığından tarih boyunca eğitimde dine her zaman yer verilmiş ve her zaman din eğitimine ihtiyaç duyulmuştur (Aktaş, 2014, s. 32). Din ve ahlak, eğitimin dışında tutulduğunda eğitime ciddi ve sağlıklı bir eğitim gözüyle bakmak mümkün olmayacaktır. Bu da gösteriyor ki din ve ahlak olmadan eğitimin asli görevini başarılı bir şekilde yürütmesi mümkün olmayacaktır (Yavuz, 1998, s. 61). Sonuç olarak din eğitimi, insanların dini terbiyelerini belli bir noktaya ulaştırmakta, insanın hayata hazırlanmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Ken'an Rifâi

Ken'an Rifâi, o zamanki Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Filibe'den İstanbul'a göç eden bir ailenin oğludur. Babasının Selanik'teki memuriyeti sebebiyle 1867 yılında bu şehirde doğmuştur. Selanik'te Alliance Okulları'nda başlayan eğitimine, ailesi İstanbul'a göç ettikten sonra, dokuz yaşından itibaren Galatasaray Lisesi'nde devam etmiştir (Ayverdi, 2019, s. 19). 1885 yılında mezun olmasının ardından bir süre hukuk eğitimi almıştır.

Bu eğitimi sırasında bir süre Bâb-ı Âli Hariciye Kalemî'nde ve ardından Posta-Telgraf Müdürlüğü müşavirliğinde görev yapmıştır. Meslek hayatına Balıkesir İdadisi (ortaokulu) müdürü olarak başlamıştır (Ayverdi, 2019, s. 21-22). Ardından Adana, günümüzde

Makedonya sınırları içindeki Manastır ve Trabzon Maarif (milli eğitim) müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Ceylan, 2014, s. 68).

Resmi olarak Mehmet Ken'an ya da Abdülhalim Ken'an olarak tanınan Ken'an Rifâi'nin İstanbul'a dönüşü, Numune-i Terakki adlı kurumun müdürlüğü ile olmuştur. Bir süre sonra hayatındaki en büyük değişimlere sebep olacak atama kararı ile Sultan II. Abdülhamid'in eğitim reformları çerçevesinde Medine'ye tayin edilmiştir.

Medine'ye tayinini isteyip istemediği sorulduğunda “değil müdürlük hademelik bile olsa giderim” (Ayverdi, 2019, s. 34) diyerek, bölgenin manevi değeri sebebiyle hemen kabul etmiştir. Ken'an Rifâi, Medine'de kısa zamanda tanınmış ve sevilmiştir. Medine halkının bu sevgisinin verdiği şöhret daha sonra da devam ettiği bilinmektedir. Elli yılı aşkın bir süre sonra bölgeye giden Kurucu (2014), Ken'an Rifâi'nin müdürlük yaptığı İdadi-i Hamidi'de (Hamidiye Lisesi) o dönem öğrencilik yapan kişilerden biri ve aynı zamanda Ken'an Rifâi'ye Rifâilik icazeti veren Hamza Rifâi'nin oğlu Ahmed Rifâi'den duyduklarını hatıralarında şöyle aktarmaktadır:

“Çok terbiyeliydi, çok zeki idi. Türkiye'den geldiğinde, Arapça'yı zaten fasih olarak biliyordu. Az zaman içinde konuşulan lisana da intibak etti. Vazifesine son derece dikkatli, devamlı, ihlaslı, kibar ve edepli bir insandı. Talebelerine de öğretmenlere de halka da kendisini sevdirmişti. O memleketine dönünce herkes: Artık Ken'an Bey gibi bir müdür zor gelir, dediler. Örnek bir mektep müdürü olmuştu. İstanbul'a döndükten sonra bizi unutmadı. Hediyeler gönderdi. Babamın duasını almış, tertemiz bir Müslümandı” (Kurucu, 2014, s. 370).

Ken'an Rifâi, Medine'de İdadi-i Hamidi (Sultan Abdülhamid Ortaokulu) müdürü görevindeyken, tanışıp sohbet meclisinde bulunduğu, “şeyhül-meşayih” (şeyhler şeyhi) makamındaki Hamza Rifâi'den Rifailik icazeti almıştır. Daha önce İstanbul'a göç etmeden Filibe'de iken annesi Hatice Cen'an'ın da şeyhi olan Ethem Efendi'den Kadirlik icazeti almış olmasına rağmen, Ken'an Rifâi olarak tanınır olmuştur (Ayverdi, 2019, s. 33).

Bu görevin ardında İstanbul'a ikinci dönüşü Darüşşafaka Lisesi müdürlüğü görevi ile olmuştur. Bu görevini emekli olana kadar sürdürmüştür. Emekli olduktan sonra eğitimciliği bırakmamıştır. Küçük yaşta vefat eden torununun hatırasına Fatih-Horhor'da kurduğu Hayriye Lisesi kısa zamanda eğitim kalitesi ile tanınan bir okul haline gelmiştir. Bunun yanında, bugünkü ismiyle Fener Rum Lisesi'nde ve Yuvakimyon Kız Lisesi'nde 1938'e kadar edebiyat ve Fransızca hocalığı yapmıştır (Ayverdi, 2019, s. 38-39).

Ken'an Rifâi'nin Fener Rum Lisesi'ndeki görevi sırasındaki eğitimci olarak ortaya koyduğu tavır, onu bu okulun tarihinde iz bırakan hocalar olarak anılmasına sebep olmuştur. Resmi, okulun tören salonunun sahne bölümünde özel bir köşede, altında 'Ken'an Rifâi' ismi ile asılıdır. Bu fotoğrafı görmek için bu okula giden bir İhvan mensubu bana, okul müdürünün Ken'an Rifâi'yi bizzat görmemiş olmasına rağmen ondan saygıyla bahsettiğini ve yaşı onu görece kadar ileri olan Rum öğretmenlerin onun hakkında “biz Hristiyanlık hakkında bile Ken'an Rifâi'den çok şey öğrendik” dediklerini aktarmıştır.

Ken'an Rifâi, vefatına yakın bir zamana kadar eğitimciliğe devam etmiştir. Eğitim verme görevine, 1908 yılından, dergâhların kapandığı 1925 yılına kadar, bir tarikat şeyhi sıfatıyla Ümm-ü Ken'an ismini verdiği dergâhında devam etmiştir. 1925 yılındaki kanuni düzenlemelere muhalif tavır sergilememiş ve manevi eğitim görevine Ümm-ü Ken'an Dergâhı ile aynı bahçe içindeki konağında, ailesi ve yakın çevresinde devam etmiştir (Ayverdi, 2019, s. 38).

7 Temmuz 1950 günü vefat eden Ken'an Rifâi, sağlığında kendisinin tespit ettiği İstanbul Yenikapı'daki Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir. Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki bu kabristan, zamanla Ken'an Rifâi'nin ailesinin ve öğrencilerinin defnedildiği bir kabristan haline gelmiştir (Tahralı, 2002, s. 255).

Ken'an Rifâi'nin ailesi bağlamında en dikkat çeken kişilik, annesi Hatice Cen'an Hanım'dır. “Hatice Cen'an Hanım, girdiği bu manevî yolda kemâle ermiş bir anne olarak evlâdının ruhi ve derûni terbiyesine ihtimam göstermiş, ana ve oğul arasındaki bu mânevî alış veriş ve engin muhabbet ömür boyu devam etmiştir. Ken'an Rifai, annesine

tarifsiz bir bağıllık içindeydi. Ona göre annesi yalnız kendisinin değil sanki insanlığın anası, Hakk'ın bir yüce velisiydi" (Tahralı, 2002, s. 254) Hatice Cenân Hanım, Ken'an Rifâi ihvanı'nda "Valide Sultan" olarak anılmaktadır. Ken'an Rifâi, annesine duyduğu saygı ve sevgiyi, 1908 yılında inşa ettirdiği dergaha "Ümm-ü Ken'an Dergahı" (Ken'an'ın Annesi) adını vererek göstermiştir (Ceylan, 2014, s. 68-69).

Kendisine ait basılmış ve basılmamış eserler mevcuttur. Bunlar:

1. Muktezâ-yı Hayat: "Hayatın getirdikleri" anlamına gelen bu kitabı, Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırlamıştır. Fen ve tabiat bilgisi kitabı mâhiyetinde bir eserdir. Müellif mukaddimede eseri, Fransızca kitaplardan tercüme ederek hazırladığını söyler.

2. Rehber-i Salikîn: Tarikat usûl ve âdâbına dâir Osmanlıca matbu bir risâledir.

3. Tuḥfe-i Ken'an: "Ken'an'dan bir armağan" anlamına gelen kitab, 340 kadar hadisin ve imam Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l Bürde'sinva*. Yine nazmen tercümesinden oluşmaktadır. Ayrıca kendisinin bazı İlahîlerini ihtivâ etmektedir (Tahralı, 2002, s. 254-255).

4. Ahmed er-Rifâi: Ahmed er-Rifâi ve Tarikatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. İçinde müellifin bazı İlahîleri de bulunmaktadır. Sonuna Ahmed er-Rifâi'nin 52 hizbi eklenmiştir. Eser Mustafa Tahralı tarafından yayma hazırlanarak, 2008 yılında Cenân Yayınları tarafından basılmıştır.

5. İlâhiyât-ı Ken'an: Yukarıdaki iki eserdeki İlahîlerle birlikte diğer şiirlerini ihtivâ etmektedir. Manzûmelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Sünbül Efendi (ö. 936/1529) ve Merkez Efendi (ö. 959/1552) için yazdığı iki manzûme Hattat Aziz Efendi (ö. 1353/1934) tarafından büyük birer levha hâlinde yazılmış ve bu zatların sandukalarının başucuna konulmuş olup hâlen mevcuttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzettin Hümâyî Elçioğlu (ö. 1370/1950) ve Muallim Kâzım (ö. 1361/1942) beylerin bestelediği yetmişbeş kadar İlahînin notası verilmiştir.

6. Şerhli Mesnevî-i Şerîf: Eser Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinin* birinci cildinin şerhinden oluşmaktadır. Dergâhtaki mesnevî takrirleri esnasında Ziya Cemâl Büyükkaksoy, Semîha Cemal ve Sâmiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesiyle oluşturulmuştur.

7. Sohbetler: (Hazırlayan Sâmiha Ayverdi. İki cilt, Ankara, 1991-1992 / tek cilt, İstanbul, 2000) "Ken'an Rifâi'nin damadı Ziyâ Cemâl Büyükkaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden "*Selâmlık Notları*" başlığı ile tuttuğu notlar ve Ziyâ Cemal Bey'in kız kardeşi Semîha Cemal ile Sâmiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir. Ayrıca *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabın sonunda Ken'an Rifâi'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eseri Ken'an Rifâi hakkında yazılmış bir biyografi olup bu kitapta Sâmiha Ayverdi ve Semîha Cemal'in, kendisinin sohbet notlarından oluşturduğu küçük bir derleme de mevcuttur" (Tahralı, 2002, s. 254-255). Araştırmanın ana konusu Rifâi'nin bu eseri çerçevesinde ele alınacaktır.

Tasavvuf-Din Eğitimi İlişkisi

Tasavvuf ve Din Eğitimi hem uygulama alanı hem de bilimsel olarak birbirlerinden faydalanan, ilahiyat ve eğitim bilimlerinin bir alt disiplini olarak düşünülebilir. Bu iki alanın birleştiği veya benzerlik gösterdiği birtakım unsurlar ve uygulamalar mevcuttur. Bu açıdan düşünüldüğünde her iki alanın, müfredat, konu alanı, amaç, gaye, yetiştirmek istediği insan tipi, öğretim ilkeleri, öğretim plan ve programı vb. konularda benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Din eğitimi ve tasavvuf, insanı kişisel ve manevi olarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında iki alanın da *ortak noktası* insan ve insanın eğitimidir (Göktaş, 2011, s. 138). Tasavvufun gayesi insan olduğu için bu konuya yönelik olarak ortaya koyduğu esaslar insan psikolojisi, terbiyesi ve yönlendirilmesi ile ilgili olup tasavvufun da nitelikleri haline gelmiştir (Kara, 2018, s. 16-17).

Tasavvufî eğitimin bütün aşamalarını başarı ile tamamlamış bir kişiye insan-ı kâmil

denmektedir. Kâmil insan, din açısından bireyde olması istenen özellikleri üzerinde bulunduran şahıs anlamındadır (Kara, 2006, s. 90). Dolayısıyla, tasavvufî eğitimin tezgâhında işlenerek yetiştirilen insan modeli, aynı zamanda dinin/din eğitiminin de hedeflediği insan modelidir (Gözütok, 2012, s. 74).

Din eğitimi genel eğitim ve psikolojik zemin olarak iki temel zemine oturtmak mümkündür. Bu açıdan din eğitimi oluşturulan sistematik alanlardan birisi de din eğitiminin manevi/psikolojik yönünü inceleyen ve alt kollarından biri olan tasavvufî eğitimidir (Gözütok, 2012, s. 72). Tasavvuf, bir eğitim kurumu ve müessesesi olması açısından (Göktaş, 2011, s. 137); nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi ve insana güzel huylar kazandırılması yani, ahlâk eğitimi üzerine yoğunlaşmaktadır (Yılmaz, 2010, s. 63).

Dinin temel amacı insanları eğitmek ve onları manevi bir terbiyeden geçirmektir. İnanan insanları ruhsal bir eğitimden geçirmek suretiyle “insan-ı kâmil” konumuna çıkarmayı gaye edinen tasavvuf ilmi de din eğitiminin bir yönünü teşkil etmektedir. İslâm dini, dinî eğitim için esaslar belirlerken tasavvufî eğitim de kendine has özel bir programın esaslarını gerçekleştirilmeye çalışır (Gözütok, 1992, s. 13).

Tasavvufun bir tarafı Hakk’a dönük diğer tarafı halka dönük iki ciheti bulunmaktadır. Hakk’a dönük cihetine “tahakkuk”, halka dönük ciheti ise “tahalluk” denmektedir. *Tahalluk*, tasavvufun eğitim boyutu olup İslâm ahlâkını öğrenmektir. “Tahalluk boyutuyla kalbin tasfiyesi, nefsin tezkiyesi, yerilen sıfatların giderilmesi, övgüye değer vasıfların kazanılması ve ahlâkın yüceltilmesi gerçekleştirilir” (Özköse, 2008, s. 5). Eğitim-öğretim müfredatında konu bazında bulunması gereken kısım da budur.

Tasavvufî eğitim, hem dini eğitimin hedeflerini hem de kendi eğitiminin hedeflerini gerçekleştirmek üzere yapılan sistemli bir din eğitimi faaliyetidir. Müride verilen eğitim düzenli ve programlıdır (Gözütok, 2012, s. 85). Bu eğitim sonucunda müride davranış değişikliği meydana gelmesi beklenir. Çünkü tasavvufî eğitimle ulaşılmak istenen gaye insanı kötü, çirkin huylardan arındırarak, güzel ahlâk ile bezeyip, Allah'a ulaşmasına engel olan nefsin süfli isteklerinden arındırıp, insan-ı kâmil mertebesine ulaştırmaktır (Gökcan, 2006, s. 25).

Tasavvufî eğitim, istidat farklılıklarını göz önünde bulundurması ve sonucun olumluluğu açısından bireyseldir. Yani, müridlerin kişisel kabiliyet, yetenek ve anlama seviyelerine göre eğitim verilmektedir. Din eğitiminde ise, bu durum öğrenciye görelilik ilkesi (Aydın, 2016, s. 14) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı anlatılacak konu ve içeriklerin belirlenmesinde, öğrenme ortamının hazırlanmasında, eğitim sürecinde, öğrenci baz alınarak planlama yapılır (Gözütok, 2012, s. 81). Eğitimde, verilen eğitimin amacına ulaşması için, öğrencinin kapasitesi, öğrenme gücü, gelişim düzeyi, konunun nasıl aktarılacağı gibi durumlar göz önünde bulundurulmalıdır (Erden, 2017, s. 15). Görüldüğü üzere eğitimde öğrenci odaklı yaklaşım, tasavvufî eğitimde de müridlerin kişisel farklılıklarının göz önünde bulundurulduğu bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tasavvufî eğitim niyetle başlar; söz, hal ve fiille devam ederek hayatın tüm alanlarını kapsar. Bu eğitim; insanda zihin, duygu ve psikoloji bakımından bir arınmayı sağlayıp fitratının gerektirdiği uygun davranışlarla kuşanmayı hedeflemektedir (Yılmaz, 2015, s. 55). Tasavvufî eğitim daha çok duyguların eğitilmesini esas alıp, bu duyguların davranışlara dönüştürülmesini amaçlar. Tasavvufî eğitim bu faaliyeti bir bütünlük içinde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak yürütmektedir (Keyifli, 1997, s. 251-252).

“Din eğitiminin kavramsal çerçevesi tasavvufun kavramlarıyla örtüşmektedir. Her iki alan da insanın tekâmülü ve gelişimi için elindeki materyalleri paylaşabilecek bir yakınlığa sahiptir” (Göktaş, 2011, s. 152).

Tasavvufî eğitim insanı eğiten ve yönlendiren bir faaliyettir. Tasavvuf, insanın ruhi dünyasını motive eden bir kurumdur. Bu sebeple, eğitim sürecinde, motive edilmiş bir ruhi yapı olumlu bir katkı sağlayabilir. Tasavvuf, dini öğretim söz konusu olduğunda katı kurallı bir yöntemi değil sevdirek, gönül bağı kurarak öğretim yapmayı ilke edinmiştir. Yine tasavvuf, bir öz denetim ve kendini tanıma mekanizması geliştirdiğinden bireyin gelişimi ve eğitimi için olumlu ve verimli bir alan oluşturmuş olacaktır. Bu pozitif

katkılar, eğitimin bireyin bünyesinde sağlam bir temel oluşturmasına öncülük edebilecektir. Bütün bu olumlu katkıları alt alta toplarsak, tasavvuf, eğitimin bireyin bünyesinde kalıcı ve daha kolay yer etmesine zemin teşkil eder diyebiliriz (Ersin, 2016, s. 18).

Din insanların istek ve davranışlarında Allah'ın çizdiği yola göre dengeli olmasını ister ve bu anlamda insanları eğitir. Tasavvufi eğitim de içe, ruha yönelik bir disiplin olduğu için bu dengenin sağlanması konusunda özellikle istek boyutunda din eğitiminin başarısına katkıda bulunmaktadır.

Kısaca, din eğitiminin hedefi insanı iyi insan konumuna getirmektir. Bu iyi insan olmayı da bir bütün olarak gerçekleştirmeyi hedefler ki nihayeti güzel ahlakıdır. Güzel ahlakı da bir tutum, bir eğilim olarak tanımlamak gerekirse; tasavvufi eğitim ve uyguladığı ritüellerin de insandaki tutum ve eğilimleri iyiye çevirme hedefi bakımından dinin esas gayesine yönelik bir faaliyet olduğu ortadadır. Tasavvufi eğitim ve uyguladığı ritüeller, insanın fitri olarak özüne doğru bir gelişimi sağlamasını ve öz olarak mükemmel yaratılan yapıyı bozan dış uyarıcılar, nefis gibi olumsuzlukları önlemeyi hedeflemesiyle dinin de esas gayesine büyük bir hizmet etmektedir.

KEN'ÂN RIFÂÎ'NİN SÖZLERİNİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Rifâî'nin annesi Hatice Cenân Hanım, hakkındaki yegâne bilgi, Kafkas Dağları'ndan kopartılıp Üsküp'e getirilen hatırlı bir bey kızı olduğudur. Onu "sarih ve belirli şahsiyetiyle ilk defa Filibe'de, şehrin en zengin ve asil ailelerinden birinin gelini olarak tanınmaktadır. Eşi ile manevi bir birliktelik tesis etme yolu bulamayan Hatice Cenân Hanım'ın gençlik yıllarının en büyük tesellisi Hak yolunda yetiştirme gayretinde olduğu biricik oğlu olmuştur. Ken'an Rifâî'nin her şeyin üstünde bir aşk ve muhabbetle bağlı olduğu annesi Hatice Cenân Hanım, oğlunun yoluna ışık tutan, ona kendi kendini ve insanlık idealini, vazifesini, daha açık bir ifadeyle şu dünya yüzüne gelmiş olmasının hikmetini bildiren ve onu kendisindeki hakikatin şuuruna vardırarak ilk insandır. Bu nedenle Hatice Cenân Hanım, oğlunun ilk mürşidi olmuştur (Yalçınkaya, 2012, s. 3).

Hatice Cenân Hanım, oğluna muhabbet, dostluk ve garazsız sevginin kapılarını ardına kadar açmış, kendi şahsında yer tutan cevherlerin kaynaklarını ona vermiştir. Bu alışveriş yuvarlandıkça büyüyen bir çığ gibi onların varlıklarını aşır taşınca da halkın üzerine sıçramıştır (Yalçınkaya, 2012, s. 4).

Rifâî'nin annesi hakkında verilen bu bilgiler ışığında çocuğun şahsiyetinin filizlendiği, mayalanma sürecinde rol modelin, anne ve babanın son derece önemli olduğu görülmektedir. Rifâî de aynı şekilde tasavvufun da bir metodu olan sohbeti kullanarak gerek tekkede gerekse de aile içinde eğitim ve irşat faaliyetini devam ettirerek kâmil insan yetiştirme yolunda annesini takip etmiştir.

Ken'an Rifâî'nin sohbetleri din eğitimi açısından incelendiğinde, kullanmış olduğu cümleler tasavvufun konusu olmasının yanında din eğitiminin gayesini oluşturan kâmil insan yetiştirme yönünde olduğu görülecektir. Bunun yanında Rifâî, sohbetleri esnasında genelde eğitim, özelde de din eğitiminin eğitim sürecinde kullanmış olduğu yöntem ve teknikleri de kullanmıştır.

"Din eğitiminin bir alt disiplini olan yaygın din eğitimi ve yetişkinlerin din eğitimi din eğitiminin en önemli mevzu ve problemlerindedir. Tüm dinlerde olduğu gibi İslâm dininde de din eğitimi yaygın din eğitimi olarak başlamış ve zaman içerisinde örgün halini kazanmıştır" (Tosun, 1997, s. 222). Tasavvuf bu manada geçmişte olduğu gibi günümüzde de din eğitiminin bu alanına önemli katkılar sağlamaktadır. Tasavvufi eğitimin temel metotlarından ilki *takrir* metodudur. Takrir metodu, eğitimin olduğu yerde ilk olarak akla gelen eğitim metodudur. Takrir metodunda öğretici; düşüncelerini, bildiklerini doğrudan doğruya öğrencisine aktarır. Bu nedenle takrir metodu, aynı zamanda eğitimde kullanılan en eski metotlardan biridir (Gözütok, 2012, s. 128). Takrir metodunun, tasavvuf eğitimindeki karşılığı *sohbettir*. Sohbet, bizzat Hz. Peygamber'in de sahabeye uyguladığı bir yöntemdir. Sohbet, mürşidin hali müride sirayet eder. Başka bir deyişle sohbet tam bir hal transferidir (Göktaş, 2011, s. 139). Rifâî de sohbet kavramı ile ilgili şunları söylemektedir (Rifâî, 2011, s. 68):

"Sohbet müessirdir, sohbet ve ülfet, insanoğlunun iç bünyesine, karakter yapısına siner, tesir eyler; debbağhâneye gittiğin vakit üstüne pis koku, gülhâneye gittiğin vakit ise gül kokusu sindiği gibi... Dünya ehlinin dedikodudan ibaret meclislerinde bulunmak yahut manevi ve rûhânî meclislerin yükseltici, olgunlaştırıcı havası içinde sohbet eylemek de insan üzerinde aynı müsbet veya menfî tesiri yapar."

Tasavvufun önem verdiği metodlardan birisi de *soru-cevap* metodudur. Soru-cevap metodunda; zihin yeteneklerinin faaliyete geçmesi, dinleyiciyi canlı tutma, bilginin kontrol edilmesi, öğretimi pekiştirme, öğretimi seviyeye göre yapma, düşüncelerin rahatça açıklanması gibi faydalar bulunmaktadır (Özdemir, 2002, s. 399-412; Yıldızlar, 2009, s. 179). Mürit, müşidine sorular sorar ve aldığı cevaplarla eksik bilgilerini tamamlar. Tasavvuf eğitiminde asıl olan müridin dikkat ve rikkatini bir yere çekmek olduğundan müridin sorular sorarak dikkatini toplaması önerilir. (Gözütok, 2012, s. 130). Hz. Peygamber'in eğitim yönü incelendiğinde soru- cevap metodunu çokça kullandığı görülür. Hz. Peygamber bazen bizzat kendisi soru sormuş, bazen te'kid olsun diye soru-cevap metodunu kullanmış, bazen de kendisine sorulan bir mevzudan yola çıkarak başka açıklamalar yapmıştır (Özdemir, 2002, s. 399). Ken'an Rifâî, sohbetleri esnasında, özellikle aile içi sohbetlerinde, *soru-cevap* tekniğini sıklıkla kullanmıştır. Sohbetleri incelendiğinde bu tekniğin kullanım örneklerine rastlanmaktadır. Örneğin;

- "Hüsniye! Sen Medine'de iken Arapça şarkı öğrenmedin mi?" Hüsniye Hanım*:

- Hayır Efendim, hemen hiçbir yere çıkmazdık. Hem Medine'de şarkı bilinmez ki...

-"Evet, tuhaftır. Medine'nin hoş bir edebi ve terbiyesi vardır. Orada Nât-ı Nebevî'den başka bir şey söylenmez. Halbuki Mekke'de sazı da, şarkısı, raksı da hep tamamdır. Medine'nin edebi, zâta mazhariyetinden dolayıdır. Mekke ise esmâ ve sıfâta mazhardır" (Rifâî, 2011, s. 38).

Rifâî'nin kullandığı tekniklerden birisi de *gözlem* metodudur (Oğuzkan, 1985, s. 118). Gözlem metodu iç ve dış gözlem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış gözlemde bilgi, duyular vasıtasıyla elde edilmektedir. Kişinin tüm dikkatini tabiata yönelterek oradaki hareketlerden, olaylardan birtakım bilgilere ulaşması dış gözlemin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Eğitimde dış gözlem, dersle ilgili tüm materyallerin öğrenciye verilmesi iken, tasavvufi eğitimde ise, kâinatın müridin önüne konmasıdır (Gözütok, 2012, s. 136-137). İç gözlem, öznel bir hadise olup kişinin kendi kendini incelemesidir. Örneğin, insanın sevinince gözlerinin parlaması, üzülünce durgunlaşması veya ağlaması vs. İç gözlem bütünüyle kişinin kendi tecrübeleridir. Ancak başkalarına anlatılmak suretiyle başkaları tarafından da incelenebilir. İnsanın bu tür tecrübelerini değerlendirerek birtakım bilgilere ulaşması iç gözlem metodudur (Baymur, 2011, s. 19). Rifâî'nin de kullandığı bu yönteme örnek olarak;

Ken'an Rifâî pencereden sokağa bakıyordu. Odada bulunan aileden birini çağırarak:

— "Gel bak, şu adam kimdir?" diye sordu.

— Ali Ağa efendim...

— "Üstünde ne elbisesi var?"

— Hademe üniforması!

— "Şimdi bu adama, hademelik forma ve işaretlerini muhafaza etmek suretiyle çok pahalı ve çok iyi cins bir kumaştan elbise yaptırıp giydirdsen, görünce ne dersin?"

— Tabi gene hademe derim.

— "Şu halde câmenin yâni elbisenin kıymeti, diğer bir söyleyişle zahir tâatlar, ibâdetler ve amellerin değeri, aslındaki ismi değiştirmiyor. Bir hademe, pahalı bir elbise giymekle, efendi, bey olamıyor. Ve hattâ hattâ mevkiinden üst kademedekilere benzemeye çalışmasıyla gülünç oluyor ve herkes tarafından alaya alınıyor. Bazen üniformalarını zâbit

* Hicaz ve havalisi Türkiye hudutları içinde iken, subay olarak uzun seneler Yemen'de kalan bir Türk askerinin kızı olan Hüsniye Hanım, Harem-i Şerif Müdürü Dağıstanlı Nizâmeddin Bey'in oğlu Mühendis Arif Bey'le evlenmiş, çok temiz ve mübarek bir kadındı. (Bkz. Rifâî, 2011, s. 38)

elbiselerinin kumaşından yaptırmış neferler görürüm. Fakat hiç kimse onlara, yirmi liralık yerine yüz liralık elbise giymiş oldukları için selâm vermez. Hâlbuki bir mülâzım ne kadar eski ve alelade bir elbisede giymiş olsa, ona bütün erler selâm durur. Hatta bu mülâzım, yabancı bir memlekete, Fransa'ya, Almanya'ya, Çin'e de gitmiş olsa, ona yine bütün bu yabancı askerlerin de selâm vermeleri usûldendir. Çünkü rütbe sahibidir, zâbittir. İşte, derecesini bulmuş ruh askeri de mânevi makamlarda ilerleyip mertebesi yükselince, ona bütün rûhânî ve nefsânî kuvvetler boyun eğer ve zerrece emri hilâfına hareket edemezler" (Rifâi, 2011, s. 45) örneği verilebilir.

Bireyin davranışlarında değişiklik meydana getirme olan eğitim süreci ilk olarak ailede başlamaktadır. Temel fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasından hayatta kalmak için gerekli biyolojik gelişimin tamamlanmasına, sevmeye, sevilme ve ait olma duygularının gelişiminden kişilik gelişimine, dil, inanç ve psiko-sosyal gelişimin temelleri ailede atılmaktadır. Çocuk ve gençler ailede din ile birlikte sevgi, saygı, fedakârlık, yardımlaşma, paylaşma gibi değerleri aynı anda kazanmaktadır. Rifâi, sohbetlerinin birçok yerinde terbiyenin, fitrat üzere doğan çocuğun eğitiminde ailenin ve sosyal çevrenin öneminden bahsetmektedir. Ayrıca eğitimde rol model olmanın önemini de birçok yerde vurgulamaktadır.

Hocamız sahilde yanan kırmızı feneri göstererek:

"Şu fenerin kırmızılığı nereden geliyor?" dedi ve devam etti:

"Şüphesiz ışıktaki renk yok... Kâh yeşil zarf içinde yeşil ışık kâh kırmızı zarf içinde kırmızı ışık veriyor. Kabahati kime bulalım? Zarfa değil mi? Peki ama onu da böyle boyamışlar..." (Rifâi, 2011, s. 12).

Gençlerin aileden edindikleri davranış özelliklerinin başında dürüstlük, geleneğe saygı ve dine bağlılık en başta gelmektedir. Bu aynı zamanda diğer bütün toplumlarda olduğu gibi dini hayatın en önemli kaynağının aile olduğu, çocuk ve gençlerin dini sosyalleşmesinde ve belli bir dini yönelim geliştirmelerinde anne babanın bir model oluşturduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir (Hökelekli, 2002, s. 17).

" Bu sabah baktım da bir kotra? Arkasına bir sandal bağlamış, kendini rüzgâra vermiş, bir maksat ve hedefi olmadan, oraya buraya gidip geliyor; arkasındaki sandal da öyle... O da bir iş görüyormuş gibi kotrayı takip etmekte... Kendi kendime: Bunda mana nedir? diye sordum. Hiç. Gafletten ibaret! Manasız bir zevk, manasız bir söz gibi... Hani: Her mürşide el verme yolun sarpa uğratar manasını temsil eden bir hal!" (Rifâi, 2011, s. 382). Rifâi burada mürşid bağlamında terbiyecinin özelliklerini ön plana çıkarmış, ailenin kılavuz olarak önemine vurgu yapmıştır. Yine bir başka sohbetinde çocuk terbiyesinin önemini aşağıdaki ifadeleriyle vurgulamıştır.

"İlimler içinde terbiye ilminin beşerî muamelelerde ne kadar ehemmiyetli olduğu, pedagoji denilen çocuk terbiyesi ilminin tedkiki ile de anlaşılmalıdır. Bir çocuk, babasından veyahut anasından yavaş yavaş ve bir metot içinde terbiye görmezse, bu hal, sonradan o çocuğun şımarıp terakkisine mücip olan şeylerden kaçmasına sebep olur. Baba ve ana, çocuklarını şımarttıkları için, çocuğun sayacak ve çekinecek bir yeri kalmaz ve reşit oluncaya kadar geçen bu zamanı kaybedecek olursa, akli başına geldiği vakit, zamanın geçtiğini görerek, içinden kırılır teessürlere dalar ve bu suretle ahlâkı tekâmül edemediğinden, ahlâksızlık içinde bocalar" (Rifâi, 2011, s. 379). Diğer bir sohbetinde güzel ahlak ve terbiyede mürşidin/terbiyecinin önemi aşağıdaki şekilde vurgulanmaktadır.

Semîha Hanım:

"-Buyuruluyor ki: Güzel ahlâkı kendine hal edenler ile gayret sarf ederek fena hareketleri yapmamaya çalışanlar arasında fark vardır. İnsanın sâdece kendi irâdesi ile mevcut kötü huylarını yenmesi ve güzel ahlâkı hal edinmesi mümkün müdür? Yoksa bunun için bir terbiyecinin himmeti mi gereklidir?"

"-Dâima ibâdet ve tâatler ile, riyâzatlar ile meşgul olan bir zahidi nazar-ı itibâre alalım: Bunda bir takım kötü huylar var. Lâkin bunlar, tâat ve ibâdetlerden sinmiş olduğu için meydana çıkamıyor; yâni o tâat kamçısı altında korkudan gizleniyor. Fakat fırsatı bulunca kuvveden fiile geçmeye hazır olarak bekliyor."

“İşte bu huyların aslından mahvolması için, mutlak kâmil mürşidin terbiyesi kırbacına tevdi edilmesi gerekir. Ancak onun terbiyesi kırbacı o kötü huyları kökünden yok edip güzel ahlâkı hal ettiriyor. Bir de sâbikün denen zümre vardır ki, onlar ezelde kemâle erip gelmiş olanlardır. Bunların, gıybet gibi, arabozculuk gibi fena hareketlerden nefretleri tabîi halleridir. Meselâ sabahları Cemil benim odama gelir, çikolata veririm. Odada bulunmadığım vakit şeker ve çikolatalar meydanda olduğu halde dönüp bakmaz bile. Hâlbuki başka bir çocuk etrafını تنها bulunca fırsattan istifade ederek o şeker ve çikolatadan yiyebilir. Cemil gibi o ezeli terbiyeyi alıp da gelen çocuk ender olduğu gibi, tekâmül etmiş olarak dünyaya gelen zümrenin de azınlıkta olduğuna şüphe yoktur” (Rifâi, 2011, s. 202).

Karşılıklı sevgi, saygı ve sorumlulukların yerinde olduğu nitelikli aile içi iletişime sahip bir aile ortamında yetişen çocuğun sevmeyi ve sevilmeyi bilmesi, sorumluluklarının bilincinde olması beklenir. Bu bakımdan çocuk yetiştirirken tebessümü ön plana almak önem arz etmektedir. Tebessüm konusunda Rifâi şöyle demektedir:

“İnsanı hayvanlardan ayıran ilk alâmetlerden biri: Tebessümdür! Bir çocuk yeni doğduğu vakit beşikte tebessüm eder. Çocuğun, kundaktaki tebessümleri ailenin saadetine sadet katar. Aşk da, o kadar kanlı şanlı olan aşk da evvelâ tebessümle başlar. Tebessümün insanlık âlemindeki mevki çok ehemmiyetlidir. Hep muvaffakiyetler tebessümle hâsıl olur. Gülümsemez bir kimseyi görürsen hasta zannedersin. Bu adam hiç gülmüyor, hasta veya asabi dersin. Tebessümü bilmeyen bir koca, karışım mes'ut edemez ve nihâyetinde de anlaşma hâsıl olmaz. Kezâlik tebessümü bilmeyen bir kadın da kocasını mes'ut edemez... Bir doktor tebessüm etmeyi bilmezse, mesleğinde muvaffakiyet gösteremez” (Rifâi, 2011, s. 151-152).

“Ahlak eğitimi denince çok kimsenin aklına İslâm tarihindeki olayları ele almak gelir. Hiç şüphesiz peygamberlerin veya din büyüklerinin hayatlarının aktarılması çocukları etkiler. Örnek olay incelemesi, öğrencilere olayları başkalarının bakış açısından görebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olabilmek imkânı verir (Bilgin ve Selçuk, 1991, s. 137). Örnek olay yöntemine Rifâi'den örnek verecek olursak;

“Bir gün Hazret-i Hüseyin evlatlarıyla yemek yerken, köle elindeki sıcak çorabayı Hazretin üstüne döktü. Kaynar çorbadan vücudu müteessir olmuştu. Köleye bir şey söylemedi; fakat yüzüne sertçe baktı. Köle suçlu ise de hem arif, hem de lütuf ile muamele görmeye alışık olduğundan hemen: “Allah öfkesini yenenleri sever” (Âl-i İmrân, 3/134) ayetini okudu. Hazret-i Hüseyin derhal: "Gayzımı yendim" buyurdu. Bundan cesaret alan köle, bu defa da: “Allah affedenleri sever” (Âl-i İmrân, 3/134) ayeti ile sözüne devam edince, Hazret-i Hüseyin yine tereddütsüz: "Seni affettim," cevabını verdi. Köle iyice yüz bulmuştu: “Allah ihsan edenleri sever” (Âl-i İmrân, 3/134) ayetini de okuyunca Hazret-i Hüseyin büyük bir cömertlik ve anlayışla: "Seni azat ettim yâ köle!" buyurdu (Rifâi, 2011, s. 11).

“Öğrenciye yaptığı davranışların sonuçlarını gösterir. Bu yöntemde davranışların başkalarına, anne baba, yakın kimselere, arkadaşlara yaptığı olumlu ya da olumsuz etkilerine dikkat çekilir, böylece öğrenci, kendisini bir başkasının yerine koymasını öğrenebilir” (Bilgin ve Selçuk, 1991, s. 138).

Sabiha Hanımefendi: “Muhakkak ki aşkın ilk coşkunluk devresi, sükûn devresinden daha parlak daha cazip...”

"- İyi ama bir odunun sobada parlak alevleriyle çatır çatır yanması zevkli olmakla beraber, o halde kalacak olsa, matlûp hâsıl olmaz. Yâni oda ısınmaz. Hâlbuki gaye, onun kor olup, tam fayda temin etmesi idi. İşte cünun yâni coşkunluk devresinde olan kimse de, cezbenin istilâsı altında olduğu için etrafına fayda olamaz. Hâlbuki sen, yalnız kendin, kendi zevkin için değil, umumun menfaati için olmalısın. Eğer yalnız kendini düşünecek olursan, bu takdirde nefsin için yaşamış olursun. Resûlullah Efendimiz: İnsanun hayırlısı, halka faydası dokunandır, buyuruyor. Odunun çatırtısı güzel de, kor hâline gelmesi latif değil mi sanki?" (Rifâi, 2011, s. 110).

Kur'an-ı Kerim, değişik yollarla aklın, ilahi marifetlere yetişmesinde etkili olduğunu ve

yaratılan varlıklar hakkında tefekkür etmeye yönlendirmiştir. “Allah katında canlıların en kötüsü düşünmeyen, gerçeği kavramayan sağır ve dilsizlerdir” (Enfâl, 8/22). Diğer bir ayette de Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın izni olmadıkça hiç kimsenin inanması söz konusu değildir. Allah, aklını kullanmayanları en yüz kızartıcı iğrençliğin kucağına atar” (Yunus, 10/100). Rifâi akılla ilgili şunları söylemektedir (Rifâi, 2011, s. 12):

“Hocamız, elinde tuttuğu başı topuzlu bastonu, ufki olarak parmağının üstüne yatırmıştı. Topuz ağır çektiğinden, bastonun bir tarafı kısa, diğer tarafı uzun kalmıştı ve ancak bu suretle denge sağlanmıştı:

2.1.2. “- *Bakın, bastonun şu tarafındaki parça, öteki tarafındakinin iki misli... neden?*” diye sordu.

“- *Çünkü o tarafta akıl var. Evet, doğru akıl var.*”

Ken’an Rifâi sohbetlerinde olaylara farklı açıdan bakmayı, eleştirel düşünmeyi, amellerde niyetin önemini vurguladığı birçok sözü bulunmaktadır. Önyargının kâmil insanın bir özelliği olmadığını, komşu hakkının önemini de ayrıca vurgulamaktadır. Aşağıdaki örnekler bahsedilenlere ışık tutmaktadır.

“Münire Hanımefendi: - Efendim, bilmem ki, zamanın bereketi mi yok, nedir? Çabucak, duyulmadan geçip gidiyor”:

“ - *Zamanın duyulmadan geçmesi, Allah’ın bir lütfudur. Zamanını ne geçiremeyenler vardır. Hastalık ile, elemeler ile, kederler ile ve daha türlü türlü sebepler ile dakikaları sayıp zamanın geçmesini bekleyenler vardır. Cennette zamanın geçtiği duyulmazmış, derler. Sen de işte zamanın geçtiğini duymuyorsun. Teessüf değil, şükretmen lâzım*” (Rifâi, 2011, s. 185).

Hâdiselere ve eşyaya iyi gözle bakmak mevzuu konuşuluyordu.

“ - *Resûlullah Efendimiz bir gün ashabıyla bir yerden geçerken, hendek içinde bir leş görmüşler. Ebû Bekir Hazretleri: Ne kadar fena kokuyor! deyince, Efendimiz: Ne kadar beyaz dişleri var! buyurmuş. Daima her şeyde iyilik görmeli, iyi tarafına nazar etmeli. Meselâ sarımsak için ne fena kokuyor, diyorsun. Hâlbuki onun ne faydaları ne iyilikleri var... İşte bunun için daima güzeli ve iyiyi görmeye çalışmalı... Birbirinizi yemeye değil...*” (Rifâi, 2011, s. 74).

Şevket Bacı yerde oturuyordu:

“*Kalk Şevket iskemleye otur. Dizlerin ağrıyor. Bir gün Harem-i Şerifte diz çökmüş oturuyordum ve dizlerim uyuştukça da ara sıra vaziyetimi değiştiriyordum. Yanıma bir zat geldi: Ya efendi, huzûrunu bozma da bağdaş kur otur, rahat et, zararı yok! dedi. Öyle ya huzursuz diz çöküp oturmaktansa, huzur ile bağdaş kurarak oturmak elbet daha iyi... Edep sâde zâhiri hareketler ve görünüşler ile değildir. Sen kalpte huzurunu muhafazaya dikkat et. Çünkü Allah kalbe ve niyete nazar eder. Elverir ki sen onunla olasın*” (Rifâi, 2011, s. 188).

“*Başkalarının aybını söylemekte şiddetle cömert olan dudaklarınız, biraz da kendi günah ve kendi suçlarınızı söylemek için kımlıdasa ya... Ayıp görücü gözü kapayın ve âleme küsmeyi âdet etmeyin. Bir kimse canınızı sıkmuş olsa da, onun iyilik taraflarını arayın! İnsan, fikr-i sahihten ibaret olduğu için, daima hüsnü zan üzere olarak Hakk’ın keremine intizar etmelidir*” (Rifâi, 2011, s. 70).

“*Hayırları, iyilik ve güzellikleri yalnız kendine tahsis etmeye çabalama ve bunlarda, komşunun da hakkı olduğunu unutma!*” (Rifâi, 2011, s. 70).

Rifâi insanın kemâle ermesi için bilginin uygulamaya geçmesi vurgulamakta, özümseme uygulanmadığı müddetçe ahlâkî gelişimin sekteye uğrayacağını belirtmektedir. Bu görüşünü de aşağıdaki sözleri ile desteklemektedir.

“ - *Filozoflar: Felsefe, ölüme hazırlanmaktır, diyorlar. Doğru, fakat çok defa ilmen bilip de tatbik edemedikleri bir söz... Gerçi bu düşünen kimselerin, bu tefekkür erbabının içlerinde bir kaynama, hakikati bilmek için bir merak ve hareket olduğu muhakkak. Fakat bu kıpırdanış, ilmi ile amel olmak ilminin gerektirdiğini işlemek demek değildir. Onun için*

sırasında filozofun bilgisi, değil başkalarını, kendini dahi tatmin edip huzura kavuşturamaz" (Rifâi, 2011, s. 24).

Semîha Hanım, tanıdıklarından birinin, ihmal yüzünden nezlesinin müzminleştiğini söyledi:

" (Teessür ile tasdik ederek) *Ne doğru söz! Bakmaya bakmaya kötü ahlâklar da işte böylece müzminleşir. Her fena hareket, kalbe bir siyah nokta koyar. Fakat o nokta ihmal edilip bakılmayınca bütün kalbi sarar*" (Rifâi, 2011, s. 204).

"Dün Ekrem'e dedim ki: *Mîmârım, diye niçin böbürleniyorsun? Biz de mimarız. Herkes hayatı binâsının mîmârıdır. Farazâ sen, yaptığın bir yapıyı, fenâ malzeme kullanır, çürük ve hesapsız yaparsan, yaptığın binâ yıkılır, neticede seni mesul ederler. İnsanların buldukları, ferah, keder, cennet, cehennem, iyilik ve fenâlık da, hayatları binâsını iyi veya fenâ kurmuş olmalarındandır. Erdiğimiz neticenin mesuliyeti başkalarının değil, kendimizindir. Eğer biz de vücûdumuz binâsım çürük ahlâklar ve kötülükler ile yaparsak, günün birinde kendi kendine çöküverir. Nihâyet Cenâb-ı Hakkın huzûruna çıkarılıp: Ben sana bu vücûdu emânet vermişim. Onu niçin çürük ve kötü malzeme ile binâ ettin? diye muhâkeme edilir ve neticede de mahkûm oluruz*" (Rifâi, 2011, s. 426).

Çocuğun ilk sosyal ortamı olan aile, bir yandan kültürel değerlerin aktarıcılığını yaparken diğer yandan sosyalleşme sürecine katkı sağlar. *Temel güvene karşı güvensizlik* olarak isimlendirilen ilk evrede doğumdan 18. aya kadar çocuk, bakımını üstlenen kişiyle ilk sevgisini, bağı ve güven ilişkisini geliştirir. Bu evrede çocuğun ihtiyaçları karşılanmazsa güvensizlik oluşur. Bundan dolayı da hem çocuğun gelişiminde hem de rol model olarak ailenin yalan söylememesi gerekmektedir. Rifâi aşağıdaki sözleriyle bu konu üzerinde durmaktadır (Ayverdi, 2019, s. 69).

"Odadaki kediyi dışarı çıkarmak için kapı önüne gidip, sanki elinde, verilecek bir yiyecek varmış gibi: "Pisi pisi..." diye hayvancağızı çağırarak kimseyi şöyle ikaz ettiler:

"*Elinde verilecek bir şey varsa çağır. Yoksa varmış gibi yapıp aldatma! Değil insanların, hiçbir mahlûkun aldatılmasına tahammülü olmayan Dost, sahtekârlığa ve yalana, en basit hallerde dahi tahammülü olmadığını her vesile ile göstermekten geri kalmamıştır.*"

İnsan, eğitim ve riyazetle kendini olgunlaştırırsa olgun insan, hevâsının peşinde koşarsa azgın insan olması muhtemeldir. Nitekim ayet-i kerimede bu durum şöyle izah edilir: "*Nefse ve ona bir takım kabiliyetler verip de iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun ki, nefsinin tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) kurtuluşa ermiş, kötülükleri gömen de ziyân etmiştir*" (Şems, 91/7-10). Din eğitiminin de gayesi olan kâmil insan olabilmeyen gereği başta nefse muhalefet etmek gerekmektedir.

Nefsin arzularını terk etmedikçe insan, kâmil olamazmış:

"*Şuna, insan olmaz de.. Değil kâmil insan, derviş olamaz. O nefis öyle yamandır ki, tamâmen yakıp kurtulmadıkça, hilesinden emin olamazsın. Nefsinin öldürmek için de mücâhede ve aşk lâzımdır. Aşkta maksat da, insanda ondan gayri bir şey kalmamaktır. Aşk ise bir rahmani cezbedir ki onu vücûd ocağında bir kâmil insan uyandırır. Uyandı mı da ne kadar put varsa yakar yıkar*" (Rifâi, 2011, s. 612).

"*Allah indinde makbul olan amel, nefse muhalif olanıdır*" (Ayverdi, 2019, s. 73).

Müridin istenilen insan-ı kâmil niteliğini kazanması için geçmesi gereken bu makamlara adeta iten bir güç olarak nefsin hâlleri vardır, bunlar: 1) Nefs-i Emmâre: Havf ve reca' halidir. 2) Nefs-i Levvâme: Kabz ve bast' halidir. 3) Nefs-i Mülheme: Her şeyi terk halidir. 4) Nefs-i Mutmainne: Sekr ve sahv halidir. 5) Nefs-i Râziye: Beşeri sıfatların mahvı ve bekâ'ya istidat' halidir. 6) Nefs-i Mardiyeh': Temkin ve hayret' halidir. 7) Nefs-i Kâmile': Bekâ' halidir (Gözütok, 1992, s. 50-51).

Rifâi kâmil insanın özelliklerini şu sözleriyle belirtmektedir (Rifâi, 2011, s. 256):

- Mümin mü'minin aynasıdır, sözünün mânâsı nedir?

- "Birinci mü'minden maksat, kâmil insandır. İkinci mü'minden maksat da Allah demektir. Kâmil insan, Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının aynasıdır. Yâni insan orada, o İlâhî

aynada, aslım, kendi hakikatini seyrederek. Hazret-i Niyâzî ne güzel söylemiştir: Halk içre bir âyineyim herkes bakar bir âh görür Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür. Yâni herkes kendini benim aynamda görür: Herkesi cezbeden çeken, kendi hakikat-i asliyesidir, demek istemiş. Dünya ehli senin meclisinden zevk almaz. Ama senin her meclisten, her insandan bir çeşit zevk alman lâzım gelir. İşte insanlık budur.”

SONUÇ

Araştırmada Ken'an Rifâî'nin sözlerinin din eğitimi ile ilişkisi nedir? sorusuna cevap aranmıştır. Tarihi yöntem, anlama metodu ve literatür tarama tekniği ile incelenen bu araştırma sonucunda, tasavvuf açısından hem Rifâî'nin sözlerinin hem de din eğitiminin ortak noktasının kâmil insan yetiştirmek olduğu görülmüştür. Ken'an Rifâî'nin bir mutasavvıf olarak insanlara örnek olmasında Hatice Cenân Hanım, oğlunun ilk mürşidi olmuştur. Ayrıca araştırma sonucunda aşağıdaki bilgilere de ulaşılmıştır:

Tasavvufun, özünde bir eğitim, gönül eğitimi müessesesi olduğu; bireyin, tasavvufi terbiyenin nihayetinde, potansiyelinde var olan insan-ı kâmil niteliğini açığa çıkardığı; Din eğitimi ile tasavvufun ortak amacı kâmil insan yetiştirmek olduğu karcımıza çıkmaktadır.

Tasavvufun çeşitli yönleri ve işlevleri yönünden yapılan tariflerin çokluğu, bunun sebebinin de tanımı yapan sūfinin o anki manevi hali ve mertebesiyle ilgili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Rifâî'ye göre tasavvuf, güzel ahlaktır, güzel ahlâk ise zâhir ve bâtın edebine dikkat ederek yaşamaktır. Zâhir edep şeriatın emirlerine itâat ve nehiyelerinden kaçınmak; bâtın edep ise, kötü huylarını iyileriyle değiştirmek, kimseyi incitmek ve gönlü vesveselerden temizleyip Hakk'ın cemâli içinde gark olmaktır.

Tasavvuf ve Din Eğitiminin hem uygulama alanı hem de bilimsel olarak birbirlerinden faydalandığı; İlahiyat ve Eğitim bilimlerinin bir alt disiplini olarak bu iki alanın birleştiği veya benzerlik gösterdiği birtakım unsurlar ve uygulamaların mevcut olduğu; bu açıdan düşünüldüğünde, her iki alanın, müfredat, konu alanı, amaç, gaye, yetiştirmek istediği insan tipi, öğretim ilkeleri, öğretim plan ve programı vb. konularda benzerlik gösterdiği yine araştırmanın sonuçları arasındadır.

Rifâî de aynı şekilde tasavvufun da bir metodu olan sohbeti kullanarak gerek dergahta gerekse de aile içinde eğitim ve irşat faaliyetini devam ettirerek kâmil insan yetiştirme yolunda annesini takip etmiştir.

Ken'an Rifâî'nin sohbetleri din eğitimi açısından incelendiğinde, kullanmış olduğu cümleler tasavvufun konusu olmasının yanında din eğitiminin gayesini oluşturan kâmil insan yetiştirme yönünde olduğu görülecektir. Bunun yanında Rifâî, sohbetleri esnasında genelde eğitim, özelde de din eğitiminin eğitim sürecinde kullanmış olduğu yöntem ve teknikleri de kullanmıştır.

Ayrıca modern dünyada toplumun dini, ahlâki ve değerler açısından yozlaşmanın altında, topluma yön verecek, rol model olabilecek örnek şahsiyetlerin eksikliği, ailelerin çocuk eğitiminde, onların kişiliklerinin gelişmesi konusunda zayıf kaldıkları gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sadece bu dünyaya yönelik çocuk yetiştiren aileler için manevî hayat gerçeğini hatırlatacak şahsiyetlere ihtiyaç olduğu da ele göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur.

KAYNAKÇA

- Aktaş, H. (2014). Din eğitiminin İslâmî ilimlerdeki yeri. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1), 27-43. Siirt.
- Akyüz, N. ve Çapcıoğlu, İ. (2010). *Ana başlıklarıyla din sosyolojisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Armaner, N. (1980). *Din psikolojisine giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aydın, M. Z. (2016). *Din öğretiminde yöntemler*, 10. Baskı. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ayverdi, S. (2009). *Ken'an Rifâî ve yirminci asrın ışığında Müslümanlık*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- Ayverdi, S. (2019). *Dost*, 9. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Baymur, F. B. (2011). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bilgin, B. (1981). Din eğitiminin genel eğitimindeki yeri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 469-483. Ankara.
- Bilgin, B. ve Selçuk, M. (1991). *Din öğretimi*. Ankara: Akid Yayıncılık.
- Buharî (1982), *Câmi'u's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ceylan, C. (2014). *21. Yüzyıl Türkiye'sinde tarikat hayatı ve tasavvuf anlayışı: Rifâi şeyhi Ken'an Rifâi'nin günümüzdeki takipçilerinin sanatsal, kültürel ve siyasi faaliyet ve tavırları*. Yayımlanmamış doktora tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2009). *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Eraydın, S. (2004). *Tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Erden, M. (2017). *Eğitim bilimlerine giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ertürk, S. (1972). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gökcan, M. M. (2006). *Temel ahlâkî prensipleri ile tasavvuf*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Göktaş, V. (2011). Tasavvufi terbiyenin günümüz din eğitim-öğretimine sunabileceği imkânlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (2), 247-155.
- Gözütok, Ş. (1992). *Bir din eğitimi disiplini olarak tasavvuf*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gözütok, Ş. (2012). *Sufi pedagojisi tasavvufta şahsiyet eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Güngör, E. (1991). *İslâm tasavvufunun meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hacib, Y. H. (1998). *Kutadgu bilig*, (çev. Reşit Rahmeti Arat). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hökelekli, H.; Kula, M.N. ve diğerleri (2002). *Gençlik, din ve değerler psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İbn Mace (1992). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kara, İ. (2006). Din eğitimi, din hizmetleri ve tasavvuf. *Diyanet İlmî Dergi*. 42 (2), 107-124. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kara, M. (2018). *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*, 15. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karabulut, O. (1994). *İslâm'da gerçek tasavvuf ve edepleri*. Konya: Şems Yayınları.
- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kazıcı, Z. ve Ayhan, H. (2010). Terbiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 39, ss. 515-523). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Keyifli, Ş. (1997). Yaygın din eğitimi açısından mürşit kavramının değerlendirilmesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3, 249-260.
- Kurucu, A. U. (2014). *Hatıralar-3*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Meydan, H. (2015). *Din eğitiminde manevi boyut*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Müslim (1992). *el-Câmiü's-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Oğuzkan, A. F. (1985). *Orta dereceli okullarda öğretim*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- Okumuşlar, M. (2017). Din eğitiminin bilimselleşmesi/neliği. *Din eğitimi el kitabı*, 5. Baskı. R. Doğan, R. Ege (Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Öngören, R. (2011). Tasavvuf. *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 40. Cilt, ss.119-126). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Özdemir, S. (2002). Din eğitiminde soru-cevap metoduyla öğretimde Hz. Peygamber örneği. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta.
- Özköse, K. (2008). *Tasavvuf ve gönül eğitimi*. Ankara: Nasihat Yayınları.
- Rifâî, K. (2011). *Sohbetler*, 4. Baskı (Haz. Sâmîha Ayverdi). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Savaş, E. (2016). Tasavvuf ve eğitim üzerine bir inceleme. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi (TURKEAD)*, 1 (1), 18-24.
- Selçuk, M. (1997). Din öğretiminin kuramsal temelleri. *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- Tahralı, M . (2002) Kenan Rifâî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* içinde (c. 25, ss. 254-255). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tirmizî (1992). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tongar, H. K. (2016). *Fitrat pedagojisi*, İstanbul: Hayy Kitap.
- Tosun, C. (1997). Yetişkinler din eğitimi: mahiyeti, imkanları ve problemleri. *Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*. Ankara.
- Tosun, C. (2005). *Din eğitimi bilimine giriş*, 3. Baskı, Ankara: Pegem A Yayınları.
- Twenge, J. M. ve Campbell, W. K. (2015). *Asrın vebasası narsisizm illeti*, 3. Baskı. (çev. Ö. Korkmaz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Twenge, J.M. (2013). *Ben nesli*, 4. Baskı. (çev. E. Öztürk).İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Yalçinkaya, A. E. (2012). *Kenân Rifâî'nin mesnevî sohbetleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yavuz, K. (1983). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuz, K. (1998). *Günümüzde din eğitimi*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yıldızlar, M. (2009). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Yılmaz, H. K. (2010). *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2015). *Geçmişten günümüze tasavvuf ve tarikatlar*, 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınevi.